

Lejla Žujo – Marić

HISTORIJA, TRAUMA I IDENTITET U KNJIŽEVNOM DJELU HUSEINA BAŠIĆA:

(prof. dr. em. Elbisa Ustamujić: *Svjetovi u kovitlacu: o poetici Huseina Bašića*, Almanah, Podgorica, 2019)

Bošnjačka književna tradicija jedan je od kompleksnijih fenomena unutar južnoslavenske interliterarne zajednice, pa i šire. Nastala na razmeđu historijskih i društvenih tokova, izložena propitivanju i osporavanju, sublimirala je bogatu duhovnost usmenog narodnog naslijeđa i individualnog talenta autora oblikujući vlastite poetičke mijene i konstante. Njenu aktuelnost i mogućnost novih čitanja pokazuje i knjiga pod naslovom *Svjetovi u kovitlacu: o poetici Huseina Bašića* prof. dr. em. Elbise Ustamujić, književne historičarke i profesorice emerite sa Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru kojim se potvrđuje njeno mjesto u vrhu bosanskohercegovačke književnokritičke i književnohistorijske misli. Prateći u kontinuitetu specifičnosti Bašićevog pjesničkog opusa i poetičke odlike proznog stvaralaštva, knjiga *Svjetovi u kovitlacu: o poetici Huseina Bašića* satkana je kao monografska studija koja iz velike rijeke kulturnog pamćenja osvjetljava pojedinačnu intelektualnu figuru važnu za oblikovanje književnog kanona bošnjačke književnosti. Slijedeći princip bliskog čitanja (close reading) Bašićevog poetskog i proznog teksta uz sublimiranje zavidnog čitalačkog iskustva sa rezultatima strukturalističkih i poststrukturalističkih učenja, Ustamujićeva otvara i puteve spoznavanja, intepretiranja i razumijevanja identiteta bošnjačke književnosti uz svijest da je ona neraskidivi dio šire južnoslavenske interliterarne zajednice i evropskog kulturnog kruga.

Komunicirajući sa kulturnim pamćenjem, studija aktuelizira i način memoriziranja lika i djela Huseina Bašića: iz tekstova se može iščitati da je Bašićeva intelektualna zaostavština obilježena širokim spektrom djelovanja ugrađenim u njegov književni identitet. I proza i poezija Huseina Bašića obuhvaćena ovom studijom pokazuje njegovu uronjenost u crnogorski i sandžački kontekst uz svijest o bošnjačkom nacionalnom identitetu, eliotovsku premreženost kulturne tradicije i individualnog talenta gdje je pjesnik ne samo glasnik kulturnog i književnog izraza, nego i posrednik između načina pamćenja traumatične historije jednog prostora i njenog ugrađivanja u književni tekst.

Uz to, studija osvjetljava i Bašića u širem kontekstu bošnjačke književne tradicije, posebno u svijetlu generacije bošnjačkih književnika druge polovine XX vijeka kao što su Mak Dizdar, Meša Selimović, Derviš Sušić, Skender Kulenović. Nezaobilazne su i komparativne linije koje autorica uspostavlja i spram drugih autora južnoslavenske interliterarne zajednice kao što su Lalić, Zogović, Crnjanski i Krleža čime je poetika Huseina Bašića valorizirana unutar širih književnih pojava i referentnih tačaka južnoslavenske književnosti XX vijeka. Po svojoj kompoziciji, studija je pregledno podijeljena u sljedeće naslove: *Modernizam i tradicija lirskih apstrakcija*, *Poetski dijalog s književnim i kulturnim naslijeđem u zbirci Kad su gorjele Božije kuće*, *San kao fantastični diskurs sjećanja*, *Poetika romana Krivice*, *Narativni identiteti na raskršćima balkanske historije*, *Zamjene – roman rijeka*.

Tekst pod nazivom *Modernizam i tradicija lirskih apstrakcija Huseina Bašića* ukazuje na Bašićev lirski senzibilitet u koji je utkano naslijeđe usmene narodne tradicije u doticaju sa pjesničkim izrazom zrelog modernizma i postnadrealizma gdje se odvija dijalog i s mitskim. Autorica primjećuje da se Husein Bašić od 1970. profilira kao pjesnik i ostaje vjeran poeziji narednih 30 godina unutar kojih je objavio 11 pjesničkih zbirki. Od prvih pjesničkih zapisa u zbirkama *Od sunca ogrlica*, 1970, *Bestražje*, 1972, *Prošle oči*, 1974. i *Jato u nevidjelu*, 1980. do zbirki *Utra*, 1979, *Breme i Uzma*, 1986, *Sjutradan* i *Glasovi s vode*, 1987. te *Čuma* 1997. Husein Bašić se izgradio kao pjesnik prepoznatljivog izraza i dojmljivog pjesničkog jezika. Bašićev lirski subjekt obremenjen je zavičajnim kulturnim pamćenjem, mitskim slikama oživljenim u univerzalnim iskustvima, često zarobljen skepsom i strahom što korespondira sa modernom filozofijom, iskustvom modernog subjekta rezigniranog i otuđenog u svijetu.

Pjesništvo Huseina Bašića upotpunjava pjesnička zbirka *Kad su gorjele Božije kuće* (1994) nastala kao svjedočanstvo o agresiji na Bosnu i Hercegovinu (1992- 1995) i kolektivnom stradanju Bošnjaka i svih segmenata njihove kulturne baštine. Ova pjesnička zbirka je znak Bašićevog etičkog angažmana, krik i bunt protiv banalnosti zla, molitva za bosanski prostor raspolučen u simultanosti neumoljivih historijskih datuma i njihove refleksije na poetski tekst kao mnemonički znak. U kontekstu bošnjačke i južnoslavenske književnosti ova pjesnička zbirka priziva misao Theodora Adorna o smislu pisanja poezije nakon holokausta i pokazuje na koji način poezija postaje mjesto u kojem se čuva bošnjačko kulturno naslijeđe i kako se piše poezija u vrijeme genocida nad Bošnjacima.

U tekstu *Poetski dijalog s književnim i kulturnim naslijeđem u zbirci Kad su gorjele Božije kuće* Ustamujićeva primjećuje da se ova pjesnička zbirka Huseina Bašića upisuje u jedno od mnogobrojnih djela s tematikom iz posljednjeg rata u Bosni i Hercegovini (1992 - 1995 godine), gdje se silini ratnih pustošenja urbicida i kulturocida suprotstavlja snaga pjesničke riječi uronjena u istinu i svjedočanstvo o razornoj moći rata.

Pritom, kako primjećuje autorica, Husein Bašić saosjeća sa bosanskom boli svih znanih i neznanih žrtava, savremenici, umjetnicima i prijateljima pokazujući koliko pjesnički tekst premrežen intertekstualnim dijalogom sa prethodnom književnom tradicijom i kulturnim naslijeđem može premostiti ambise rata i povezati vrijeme i prostor razbijen traumom. Ovom prilikom je vrijedno kazati da je i mostarski ratni inferno književno portretiran u Bašićevoj pjesničkoj zbirci *Kad su gorjele Božije kuće*. Rušenje Starog mosta posvjedočeno je krikom pjesnika i pretočeno u stihove nastale novembra 1993.godine, pa se zbog toga ciklus Bašićevih pjesama s tom tematikom može smjestiti u liniju sa tekstovima brojnih intelektualaca iz Bosne i Hercegovine i šire nastalim u istom periodu, a kojima je apelovano da je barbarskim činom rušenja ovog zdanja svjetske kulturne baštine najavljen kraj povijesti. Uz svjedočenje o mostarskoj tragediji Bašić razvija intertekstualne relacije prema bošnjačkoj književnoj tradiciji, Derviš – paši Bajezidagiću i Skenderu Kulenoviću, sonetu i tarihu kao pjesničkim formama koje čuvaju pamćenje na ljepote mostarskih znamenitosti osmanske arhitekture – Starog mosta i Karadžobegove džamije.

Bašićev dijalog sa historijom karakterizira i njegove romane, a odvija se i putem dokumenata, elemenata svjedočenja do usmenih vidova pamćenja

i podsvjesnih sfera koje postaju transkript stvarnosti. Protagonisti Bašićevih romana, uronjeni u prostor neumoljive balkanske historije, doživljavaju tjeskobe i traume, gubitak etnonacionalnog, statusnosocijalnog i političkog identiteta, sve do gubljenja individualnog identiteta i odlaska u *tuđe gnijezdo*, odnosno egzil.

Tekst „Poetika romana *Krivice* Huseina Bašića“ ukazuje na Bašićev odnos prema historiji viđen iz perspektive majoriziranog naroda, što ove romane razlikuje od romana drugih pisaca sa prostora Crne Gore, kao što su Lalićevi ili Zogovićevi. U ovim Bašićevim romanima otvara se pitanje historijskog položaja i sudbine Bošnjaka na balkanskom prostoru od doba oblikovanja „turske krivice“, pa do traumatične historije dvadesetog vijeka, a propituje se i uloga epskog kulturnog koda u kreiranju mitomanije što nosi negativne historijske posljedice. U narativnom oblikovanju teksta Bašić se oslanja na dokumentarnu građu i na taj način otvara dijalog s diskursom mitomanije i praznih političkih konstrukcija potcrtavajući da i Drugi imaju svoj ugao u pamćenju historijskih događaja kao i pravo da iz tog historijskog ugla progovore o sebi. U interpretaciji ovih romana autorica potcrtava da je izuzetno važna vrijednost različitih vrsta dokumenata – od arhivske građe, uvođenja svjedočenja stvarnih ljudi do dnevnčkih zapisa što pored liriziranih elemenata i tehnika modernog pripovijedanja Ustamujićeva prepoznaje kao naslijeđe novohistorijskog romana.

„Narativni identiteti na raskršćima balkanske historije u romanima Huseina Bašića“ tekst je koji obuhvata Bašićevo prozno stvaralaštvo s akcentom na unutarnju dramu identiteta. U tom svijetlu, ako se pozovemo na poststrukturalistički kulturni kontekst, identitet doživljava *konstrukciju* i *dekonstrukciju* gdje se upisuju bolni procesi zamjene identiteta, traume, raspolućenosti do zamjene i krize identiteta, a sve je uvjetovano dramatičnom balkanskom historijom. Tragom naslijeđa romana XX vijeka, i Bašićevi romani pokazuju da historija u svijesti njegovih likova nije više samo vanjsko stanje. Ratovi, seobe, smjene vlasti, zarobljeništvo, gubitak porodice i doma, nasilje, trajno mijenjaju unutarnje čovjekovo biće upisujući se u njegovu dušu kao trauma, bol, psihološka raspolućenost između tragične prošlosti, nesigurne sadašnjosti i neizvjesne budućnosti. Tako se historijska pomjeranja, psihološke krize i strah nastali kao reakcija na historijske događaje i traumu identiteta preslikavaju na prostor snova što je aktuelizirano u tekstu pod nazivom „San kao fantastični diskurs sjećanja“.

Autorica prepoznaje da je i unutarnji, intimni svijet Bašićevih junaka ispunjen traumama i strahom, a takva tema *sudbinski* traži figurativnost jezika, jezgroviti govor simbola, testirajući načine na koji mogu biti ispričovijedani memorijski obrasci. San je čest motiv u književnosti, posebno u usmenom književnom naslijeđu, a u Bašićevoj prozi je aktueliziran u modernističkom kontekstu suženih egzistencijalnih krugova unutar kojih borave njegovi likovi. Fantastični diskurs sna reflektira traumatična sjećanja i zlokobno najavljuje marginaliziranost u nekom novom vremenu. Naslage narodne tradicije, usmene kulture pamćenja, bolnog historijskog iskustva sa poetiziranim slikama pejzaža jezgrovito satkanim u egzistencijalistički čvor su neki od segmenata koje Ustamujićeva propituje u tekstu „Zamjene – roman rijeka“ čime se u potpunosti mogu sagledati ključne poetičke linije Bašićevog romanesknog opusa. Bašićevi likovi su gubitnici u prostoru historije, osuđeni na zlu kob, traumatu osporavanja i nepripadanja, otuđenici i izbjeglice kojima su pamćenje i pripovijedanje načini oblikovanja kulturnog pamćenja i trag o postojanju u svijetu gdje historiju pišu Veliki. Ustamujićeva u svih devet romana Huseina Bašića prepoznaje afinitet ovog pisca da sa historijom komunicira i da je oblikuje umjetničkim postupcima prepoznajući da tema neminovno određuje stil i književni izraz. Historija se pokazuje kao turbulentni prostor čije posljedice su povod za dijalog utemeljen na dokumentima koji istiskuju prostor mitomaniji i pseudočinjenicama.

Studiju upotpunjuje intervju autorice s Huseinom Bašićem vođen za vrijeme njegovog boravka na Sarajevskim danima poezije 1997. godine. Za razliku od prethodno spomenutih cjelina, kao i nekih poststrukturalističkih ideja u kojima je najavljena smrt autora i dat legitimitet čitaocu u kreiranju asocijacija i proizvođenju značenja, ovdje se dijaloškom metodom uključuje i glas pisca koji, poput Edgara Alana Poea u čuvenom eseju *Filozofija kompozicije*, autorefleksivno objašnjava način oblikovanja književnog djela krećući se na tankoj liniji između emocija, inspiracije historijskog znanja, stvaralačkog umijeća, intelektualne angažiranosti i društvene odgovornosti pisca u južnoslavenskom kulturnom kontekstu.

Sve cjeline monografske studije oblikuju unutarnju koherentnost, pokazuju bogatstvo interpretativnih puteva jer se, između ostalih, sublimiraju strukturalistički, poststrukturalistički i lingvostilistički pristup, te su sa strukturalističkim pitanjima oblika pripovijedanja uspješno upotunjene poststrukturalističke koncepcije kulturalnog pamćenja, dijalogičnosti,

intertekstualnosti i drugosti. Propitivanjem književnog kanona bošnjačke književnosti druge polovine XX vijeka i mjestom Huseina Bašića unutar njega, razumijevanjem ukupnosti kulturnih naslaga i njihovih refleksija na važne književne pojave i pisce u širem južnoslavenskom kontekstu, Ustamujićeva je svojom knjigom *Svjetovi u kovitlacu: o poetici Huseina Bašića* još jednom potvrdila svoje mjesto u vrhu bosanskohercegovačke književnohistorijske scene i šire.